

Journalistutbildningens dilemma – praktik eller teori

I denna text som ska ingå i avhandlingens sista empiriska kapitel skildras de statliga journalistinstitutens första formerande tid 1963-67 och den utredning och förslag om förändringar som presenterades av den nya utbildningen, vilket ledde till att regeringen återigen lät utreda utbildningens utformning. Det handlar alltså om två utredningar på samma tema, en process som kan betraktas som en match i två halvlek där striden gällde om journalistutbildningen borde integreras med universiteten eller inte, om hur en teoretisk undervisning borde utformas för journalister samt efter vilka kriterier urvalet av elever till utbildningen skulle ske. Under perioden kom journalistinstitutet att formuleras som något särskilt och började framträda som ett eget fält, mellan det akademiska fältet och pressens fält.¹ Den spänning mellan teori och praktik som fanns inbyggd i journalistinstitutens organisation kom att få sin egen självsvåldiga lösning. Under denna tid skedde också en radikaliserings av den generation ungdomar som studerade och universiteten genomgick stora förändringar.

Vad hände när staten tog över?

När Journalistutbildningen förstatligades 1962 innebar det en vidareutveckling av två redan existerande utbildningar. I Göteborg fanns sedan många år en praktisk journalistkurs vid Göteborgs universitet som vid förstatligandet bröts loss och blev embryo till det fristående Journalistinstitutet i Göteborg. För Stockholms del blev konsekvensen att det tidigare branschägda institutet drevs vidare i statlig regi. De två instituten fick nya egna lokaler och förutom den rent fysiska flytten innebar det även att en praktisk och en akademisk tradition flyttade ihop under samma tak. På instituten gavs två olika linjer, en linje, kallad studentlinjen, för de som kom direkt från gymnasiet eller liknande grundutbildningar och en linje för de med akademiska betyg. Den senare, akademikerlinjen, kan ses som det akademiska fältets framkämpade utbildning för en särskild akademisk journalist som skulle besätta finare positioner på redaktionerna. För inträde krävdes fyra akademiska betyg, varav ett i statskunskap.² Till studentlinjen, som var den linje som pressens fält hade kämpat för, krävdes visserligen studentexamen

¹ I avhandlingen beskrivs universitetsvärlden och pressens som två fält med olika traditioner, värden (doxa) och metoder för maktutövning och för att skapa sig legitimitet.

² Hur akademikerlinjen kom till skildras i tidigare kapitel. Det var den statliga KNUFF-kommittén, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, som utformade förslag om en statlig journalistutbildning, främst för att hitta praktiska yrkesvägar för det överskott av humanister som utbildningsexpansionen vid universiteten hade fört med sig. Utredningen hade till syfte att utreda en journalistutbildning för enbart akademiker men under utredningsprocessen kom en linje för de med enbart studentexamen eller lägre utbildning att ingå.

men instituten hade rätt att ge dispenser, något de var frikostiga med. De utvecklade en praxis och gav regelmässigt undantag från kravet på studentexamen, särskilt för dem som hade kompletterat sin skolgång med studier på folkhögskola eller på andra sätt visat anlag för journalistyrket.³ Det gamla traditionella kravet inom pressen var att inte utestänga någon från folkets breda lager från journalistbanan och detta levde till viss del kvar på instituten.

Vintern 1963 samlades samarbetsnämnden för de två journalistinstituten för första gången för att dra upp gemensamma riktlinjer för verksamheten vid de två utbildningarna. I styrelsen ingick representanter såväl från universiteten som från pressorganisationerna. Bertil Ströhm, ombudsman på Svenska journalistförbundet, hade av ecklesiastikdepartementet blivit utsedd och arvoderad som sekreterare och blev den som kom att hålla i trådarna.⁴ Ett stort problem var det dåliga söktrycket till akademikerlinjen. Det förklarades med att utbildningen fortfarande var ny och okänd men även med att journalistyrket hade låg dragningskraft på akademiker, lönesättningen var låg och så länge det var läraryrket hade journalistyrket svårt att locka folk. Att det fanns något speciellt värde med akademikerlinjen ifrågasattes också. Rektorn för institutet i Stockholm Göran G. Lindahl menade att en person med bra studentbetyg hade bättre förutsättningar att följa undervisningen på journalistinstituten än en akademiker med dåligt studentbetyg i botten och som sedan läst akademiska betyg i ämnen som inte alls var relevanta för journalistyrket.⁵

Studentlinjen var desto mer var populär och därmed kunde alla studieplatser fyllas mer än väl. Antagningen skedde i flera steg. Med ledning av anlagsprövningen genom psykotekniska test samt skolbetyg togs de lämpliga fram som anvisades en praktikplats under sex månader och först därefter togs beslut om vilka som skulle antas. I ett andra urval användes de betyg praktikanterna fick från tidningarna, vilket innebar att pressens fält i slutändan fick ett avgörande inflytande över vilka som skulle antas till utbildningen.

Ute på redaktionerna blandades två utbildningstraditioner. Det gamla lärlingssystemet med volontärer levde kvar men nu kom dessutom många praktikanter med siktet inställt på journalistinstituten. Detta upplevde tidningarna som förvirrande. De var två olika grupper som hade olika avtal men ute på redaktionerna hade volontärer och praktikanter ungefär samma position. För tidningarna var det lika svårt att ordna någon form av handledning för dem. Det fanns även förvirring med tanke på ersättningen – skulle de två grupperna ha lika mycket betalt? Skulle de behandlas på olika sätt? Kunde tidningen välja praktikant på samma sätt som den valde volontär? När stockholmstidningarna diskuterade frågan framkom att man gärna ville välja ut vem som skulle få bli

³ Enligt den praxis som tillämpades medgavs undantag från kravet på studentexamen för studenter med: a) folkskola och tre kurser på folkhögskola b) realexamen och två kurser på folkhögskola c) folkskola, realexamen kompletterad med studentbetyg i svensk skrivning, svenska språket och litteraturen, engelska, historia och samhällskunskap. Dispens gavs för andra meriter som ansetts vara tillräckliga. Se Yttrande över kompetensutredningens betänkande avgivet av Samarbetsnämnden för journalistinstituten i samråd med Tidningarnas utbildningsnämnd och SJF, Ecklesiastikdepartementet, RA, konseljakt 3 mars 1967

⁴ Protokoll 13/2 1963, Samarbetsnämnden för journalistinstituten, RA, A:1

⁵ Protokoll 18/3, 1963, Bilaga 8, Samarbetsnämnden för journalistinstituten, RA, A:1

praktikant. De efterfrågade därför någon slags möjlighet att få bilda sig en uppfattning om de blivande praktikanter, antingen genom träffar eller genom någon form av test.⁶ Att lämna över avgörandet till journalistinstitutet om vilka som skulle få bli praktikanter var inte helt okomplicerat.

Den nya driftsformen innebar även en förändring av den teoretiska undervisningen. Den undervisning som tidigare hade bedrivits i Göteborg hade bestått av en praktisk journalistkurs på en termin där lärarna var journalister medan den teoretiska undervisningen skedde inom ramen för en speciellt anpassad fil kand. I Stockholm hade lärare från universitetet anlitats för ämnen som sociologi och statskunskap. Förstatligandet innebar att praktisk och teoretisk utbildning samordnades och att teoretiska lärare kunde anställas direkt vid institutet. Detta kom att få konsekvenser. Våren 1963 fick Lars Furhoff arbete som lektor vid Journalistinstitutet i Stockholm, JIS. Han var 25 år gammal och hade just färdigställt en licentiatahandling om relationerna mellan tidningarnas upplagor och annonsintäkterna. Han hade även hunnit med att vara redaktör för *Liberal Debatt*, sommarjobbade som journalist och gett ut två debattböcker varav en gick till hårt angrepp mot partipressen.⁷ Lars Furhoff kom att bli journalistutbildningsutvecklaren – älskad och hatad – som kom att bli rektor, utredare och forskare. I Göteborg kom Journalistinstitutet, JIG, att få en något lugnare utveckling under rektorn Lars Alfvegen.

Ung utbildning under förändringstryck

Situationen vid de två journalistinstitutet var dynamiskt och rörlig. I Göteborgs övningstidning *Jiganten* klagades det 1963 över att utbildningen inte hade några klara linjer. Den praktiska utbildningen hade kommit bort och det blev för mycket ”teoretiskt pluggande”, kombinationen av praktiska och teoretiska moment var ”en mixtur där ingredienserna inte låter sig blandas”.⁸ Det kom att bli diskussioner om de teoretiska ämnena skulle anpassas till journalistelevna eller om de skulle vara minikurser som liknade universitetets kurser i samma ämne.⁹ Det förefaller ha varit ett förändringstryck inbyggd i själva utbildningen. Institutet ansökte om att få byta ämnesbenämningarna och ändra timplanen. På institutet i Göteborg ville man 1964 slopa alla föreläsningar till förmån för realistiska övningar. Att arbeta praktiskt, ”learning by doing”, ansåg de mer effektivt. Övningstidningarna var centrala för utbildningen i Göteborg som gav ut betydligt fler och

⁶ Minnesanteckningar från överläggningar med stockholmstidningarna rörande möjligheter att ordna praktiktjänstgöring för de sökande på journalistinstitutet, Samarbetsnämnden för journalistinstitutet, RA, E:1

⁷ I *Kommunal skendemokrati* (Lund 1961) kritiserade Furhoff den bristande demokratin inom de svenska kommunerna som hade fått ett sådant utökat verksamhetsområde. Även den kommunala journalistiken kritiserades. I *Pressens förräderi* (Stockholm 1963) kritiserar han att många journalister också var politiskt förtroendevalda och hur detta korrumpade den kommunala demokratin genom att makthavarna höll varandra om ryggen. Furhoff menade att journalisterna svek sin uppgift som tredje statsmakt genom att även vara politiker. Enligt honom borde tidningarnas uppgift bestå i att vara folktribuner och på allmänhetens vägnar övervaka de makthavande. Han påpekade i båda böckerna att utbildningsstandarden borde höjas.

⁸ Ledare *Jiganten* 1963:6

⁹ Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6-08

experimenterade mer med form och innehåll än i Stockholm.¹⁰ Man kan se en ambition att göra utbildningen så arbetslik som möjligt. På båda instituten fanns aktiva elevkårer som hade synpunkter på undervisningen. I Göteborg kritiserade eleverna tidigt praktiken som slöseri eftersom handledningen var dålig och alltför många praktikanter var undersysselsatta.¹¹ I Stockholm tyckte man 1963 att undervisningen var alltför akademisk och i högre grad borde inriktas på kunskaper journalister behövde ha. Elevkåren ville slopa ”professorsföreläsningarna” och istället låta psykologer, psykiatriker och sociologer som var verksamma ute i samhället komma till tals. Diskussioner om aktuella politiska händelser borde stå på schemat och inordnas i ämnet samhällskunskap och eleverna skulle leda debatterna. Elevkåren fick på flera punkter stöd för sina synpunkter av Samarbetsnämnden.¹² Redan 1963 började samarbetsnämnden diskutera att reformera utbildningen, eller förändra ”försöksverksamheten” som man kallade den. Rektor Lars Alfvegren ville slopa den sex månader långa förpraktiken och istället lägga till en praktiktermin samt ytterligare en termin för specialisering.¹³ Våren 1965 hade de förslag som växt fram inom den nybakade utbildningen samlats till en promemoria som skickades in till ecklesiastikdepartementet.¹⁴ Samarbetsnämnden för journalistinstituten ville göra utbildningen tvåårig genom att införliva praktiken i utbildningen och lägga till ytterligare en termin där eleverna kunde specialisera sig inom antingen press, etermedier eller information. Institutet skulle omvandlas till högskolor men vara fortsatt fristående från universiteten. Skälen till att slopa förpraktiken var praktiska och ekonomiska. Framst studentlinjen hade blivit populär men att skicka ut så många okunniga ungdomar på en praktik var betungande för redaktionerna och för instituten som skulle ordna fram alla platserna. Många sökanden kom att kasta bort ett halvår av sitt liv eftersom de i slutändan inte kom in. I promemorian beskrivs en ung utbildning med stora ambitioner men med knappa resurser och man ansökte därför om att få bygga ut verksamheten både när det gällde anställda och antalet studieplatser. Eleverna hade ett späckat schema och personalen var hårt belastad och de övningstidningar som hade börjat framställas var också mycket tidskrävande och behövde mer resurser.¹⁵

Ecklesiastikdepartementet skickade ut samarbetsnämndens promemoria på remiss till berörda aktörer och i de svar som inkom fanns en splittring i åsikterna i tre viktiga frågor.

¹⁰ Brev 16/4 1963 från samarbetsnämnden för journalistinstituten till Kungl. Maj:t, Anslagsäskande budgetåret 1965/66, Styrelsen för journalistinstituten i Göteborg. Samarbetsnämnden för journalistinstituten, RA, E:1. Att institutet i Göteborg producerade fler och mer experimenterande övningstidningar går att konstatera genom en jämförelse av *Anfangen* och *Jiganten*.

¹¹ ”Överksamhet präglar JIG-elevernas praktik”, ”Praktikantlöseri?”, *Jiganten* 1963:4

¹² Elevkårens yttrande med anledning av förslag till studieplan, bil. 1, Kommentar till elevkårens yttrande, bil. 2, Protokoll 12/8 1963, Samarbetsnämnden för Journalistinstituten, RA, A:1

¹³ Protokoll 14/11 1963, Samarbetsnämnden för Journalistinstituten, RA, A:1

¹⁴ Massmedieutbildning vid journalisthögskolor. PM med förslag till utvidgad och differentierad utbildning på grundval av verksamheten vid de nuvarande journalistinstituten, I handläggningen deltog Gösta Wilkens, ordförande, Bertil Ströhm, sekreterare. Lars Alfvegren, Lars Lindegårdh, Willy Maria Lundberg, Majvor Snare, överste Olof Sundell. Professor Jörgen Westerståhl, RA, TU:s arkiv, F7:3

¹⁵ Massmedieutbildning vid journalisthögskolor, RA, TU:s arkiv, F7:3

1. Åsikterna gick isär om utbildningen skulle integreras med universiteten eller inte. Skiljelinjen gick mellan akademiska och icke-akademiska myndigheter och sammanslutningar. Universitetskanslern förespråkade en integrering. I ett gemensamt yttrande från pressorganisationerna uttalades att ”en fristående målinriktad yrkesutbildning är att föredra framför en mer teoretisk skolning av utpräglad universitetskaraktär”.¹⁶ I svaren finns helt olika syn på vad kunskap är och hur kunskap kan läras in. På den ena sidan hävdade A-pressen att det praktiska arbetet på redaktionerna var den viktigaste läroplatsen medan Sveriges förenade studentkårer, SFS, hävdade forskningens betydelse och att läroplatsen för journalister borde ligga i anslutning till den kommunikations- och informationsteoretiska forskning som började växa fram vid universiteten.

2. Det fanns också en irritation över den speciella teoretiska undervisning som bedrevs för blivande journalister på instituten där universitetsförespråkarna menade att en sådan undervisning var deras uppgift. Att förlägga teoretisk undervisning utanför universiteten ansåg SACO vara ”orationellt”. SFS menade att det var fel att skapa speciell undervisning i samhällsvetenskap för journalister utan sådan undervisning borde ske i ”intim kontakt med utbildning inom framförallt samhällsvetenskapliga och humanistiska discipliner”. Reaktionerna kan ses som ett uttryck för att det akademiska fältet ansåg sig ha äganderätten till teoretisk undervisning i ämnen som gavs vid universiteten.

3. Skillnaden var också tydlig när det gällde vilka kriterier som skulle gälla för urvalet till utbildningen, vilket styrde vem som skulle få bli journalist. Skulle det vara praktikbetyg från pressens fält som avgjorde vem som kom in eller skulle det vara betyg? Pressens organisationer vill behålla förpraktiken eftersom de ansåg att praktikbetygen var ett viktigt urvalsverktyg. SACO ansåg att betygsbaserad antagning var bättre.¹⁷ Medan Svenska tidningsutgivareföreningen och A-pressen ansåg det ”synnerligen angeläget” att utbildningen skulle vara öppen för alla lämpliga sökanden”, särskilt de från folkhögskolor, så ansåg Sveriges förenade studentkårer, SFS, att de med akademisk specialkompetens borde uppmuntras att bli journalister. Parterna samlades i enigt motstånd mot psykotekniska prov som båda sidor ansåg var mindre lämpligt urvalsverktyg. Detta kan tolkas som ett missnöje från både pressens fält och det akademiska fältet över att de förlorade inflytande över urvalet till utbildningen.

Möte på Publicistklubben – oenighet inom pressen

¹⁶ För en fortsatt fristående ställning anslöt sig samtliga remissinstanser från pressen, arbetsmarknadsstyrelsen, ett par andra arbetande utredningar samt samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet.

De som ville integrera Journalistutbildningen i universiteten var universiteten i Uppsala, Lund, Umeå och Stockholm samt fackförbundet SACO, Kooperativa förbundet och Sveriges Industriförbund. E 1966:7, s.23ff

¹⁷ Yttrande över Massmedieutbildning vid Journalisthögskolor, RA, TU:s arkiv, F7:3

Journalistutbildningen debatterades på Publicistklubben senhösten 1965.¹⁸ Polemiken var tidvis hård. En av anledningarna till tonläget var att några storstadstidningar hade gått ut i spalterna och förespråkat en universitetsanknytning, trots att de tre pressorganisationerna hade varit helt eniga om att försvara utbildningens fristående ställning.¹⁹ Lars Lagerstedt på *Svenska Dagbladet* ansåg att journalistutbildningen borde knytas till universiteten. Den bästa vägen mot yrket var att läsa in en fil kand examen och däremellan skaffa sig tidningspraktik på somrarna. Att läsa på ett speciellt journalistinstitut gjorde att eleverna missade många framtida värdefulla kontakter. I en intellektuell miljö på ett universitet träffade den blivande journalisten såväl professor som docenter som studiekamrater och det var mer värdefullt än att studera tillsammans med framtida kollegor. Att Lars Lagerstedt tillmätte betydelse till det nätverk den unge journalisten i vardande skaffade sig kan tolkas med Bourdieus resonemang om utbildning som kulturellt kapital, där man inom en elitutbildning skapar de nätverk och de kontakter som man har nytta av senare i livet. I detta avseende sågs de akademiskt utbildade journalisterna som en elit med nära band till andra eliter.²⁰

Redaktionschefen på *Dagens Nyheter* Börje Dahlqvist ansåg att alla teoretiska ämnen helt borde slopas och instituten förändras till rena fackskolor. Den teoretiska utbildningen kunde skaffas på annat håll, till exempel på universiteten. Han hade reagerat på den typ av teoretiska kurser som har utarbetats vid journalistinstituten och menade att dessa hade för smala infallsvinklar. Den teoretiska undervisningen skulle få en skråmässig inriktning och ge en alltför trång bild av världen, något som till och med kunde vara farligt för ett så öppet och utåtriktat yrke.

Rektorn för Journalistinstitutet i Göteborg, Lars Alfvegren och Lars Furhoff, som blivit tillförordnad rektor i Stockholm, försvarade den teoretiska undervisning som gavs. Lars Furhoff menade att många ämnen bättre lärdes på universiteten men när det gällde samhällsvetenskaperna ansåg han att institutens kurser var bättre lämpade för journalisteleverna än universitetens. På Publicistklubbens möte framkom också att utbildningen i sig har fört med sig ett brott mot den tidigare traditionen. Journalisten Victor Svanberg menade: ”Att det inte ska finnas några inträdeskrav är en föråldrad romantik”.²¹ En äldre journalist, Gösta Johansson, beskrev sig som en typ av journalist som hade sexårig folkskola, erfarenhet som industriarbetare och inom jord- och skogsbruk och därefter 35 år i

¹⁸ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubben årsbok 1966* (Stockholm 1966)

¹⁹ ”Journalistinstitutet”, *DN* 27/8-65, *SvD* initierade en diskussion om utbildningen under vinjetten ”Studenthorison” som gjorde en rundfråga bland redaktörer där vissa pläderade för universitetsanknytning. Disa Håstad, ”Vad skall ersätta Journalistinstitutet”, *SvD* 3/10-65, Börje Dahlqvist, ”Vägar till pressen”, *DN* 26/10-65, ”Ledande journalister pläderar för sämre utbildningsmöjligheter”, *Journalisten* 1965:11

²⁰ Hur utbildningssystem reproducerar eliter är ett huvudtema för Bourdieu och behandlas i stora delar av hans forskning. exempelvis i *Homo Academicus* (1984). Utbildningssystem är centrala i att utvälja och utforma eliter och exkludera de olämpliga. De elitnätverk som formas blir en form av kulturellt kapital som de som tillhör nätverk under sin yrkeskarriär kan använda för att reproducera sin ställning.

²¹ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubben årsbok 1966* (Stockholm 1966) s.115

journalistyrket. Han undrade om de utan studentexamen i framtiden fick bli journalister.²² Nils Treving som själv hade gått på Journalistinstitutet menade att det kunde uppstå konflikter när nyutbildade journalister som trodde sig vara fullärda kom ut i yrkeslivet: ”Jag förstår den äldre generation journalister, som fnyser åt examinerade. De som gått hundår och under årtal formats av grovslit, hur skulle de kunna inse att man i en välpolerad skolbank av snälla människor och med studielån på tio månader skulle kunna lära det som förr tagit årtal.”²³

I debatten kom också många till utbildningens försvar, särskilt att utnyttjandet av landsortstidningarna som utbildningsplatser för volontärer hade upphört.

Journalistutbildningens framtid utreds

Den polarisering som uppkommit om utbildningen bekymrade tjänstemännen på ecklesiastikdepartementet. I ett internt PM refereras till den splittrade pressopinionen. Bland vissa företrädare ”synes frågan vara ganska känsloladdad”.²⁴ Om utbildningen skulle integreras innebar det att fasta studiegångar måste införas vid universiteten, vilket i sig var en problematisk fråga och som berörde hela universitetens organisation.²⁵ De praktiska momenten behövde inordnas vid universiteten vilket skulle vara genomförbart, men även påverka andra fria utbildningsinstituts ställning som exempelvis socialinstituten. I detta interna PM förslås att det var bättre att vänta med att integrera journalistutbildningen tills fasta studiegångar hade införts vid universiteten.²⁶ I detta sammanhang är det tydligt att journalistutbildningen med sin blandning av teori och praktik inte passade in i den rådande universitetsstruktur som det fanns stora ambitioner att förändra. Bara ett par månader senare tillsattes UKAS, en utredning om att lägga om de tidigare helt fria studierna vid filosofisk fakultet till olika utbildningslinjer med fast studiegång där studierna organiserades i avgränsade kurser som examinerades. Syftet var att öka de högre studiernas effektivitet och anpassning till arbetsmarknadens behov.²⁷

²² Studenten var delvis en generationsfråga även om klassaspekten fanns kvar. Mellan 1960 och 1965 fördubblades antalet som tog studenten. Antalet studerande vid universitet och högskolor steg under perioden från cirka 37 000 till 68 000, Gunnar Richardson, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu* (Lund 2004) s.98

²³ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubben årsbok 1966* (Stockholm 1966) s. 113

²⁴ ”Massmedieutbildning. Synpunkter och förslag till åtgärder”, Ecklesiastikdepartementet 11/11-65, signerat OS, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

²⁵ *Departementet i skuggan av U 68. Rapport om universitetspolitiken i utbildningsdepartementet 1967-1976* (Stockholm 2004) s.19f

²⁶ ”Massmedieutbildning. Synpunkter och förslag till åtgärder”, Ecklesiastikdepartementet 11/11-65, signerat OS, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

²⁷ Universitetskanslersämbetet utredning om fasta studiegångar vid filosofisk fakultet m.m. UKAS blev omdebatterad när förslaget presenterades 1968, vilket bland annat ledde till kårhusockupationen. *Departementet i skuggan av U 68. Rapport om universitetspolitiken i utbildningsdepartementet 1967-1976* (Stockholm 2004) s.20, Kjell Östberg, *1968 när allting var i rörelse* (Stockholm 2002) s. 102ff

Journalistutbildningen var för tidigt ute för att kunna integreras i en framtida universitetsstruktur och ecklesiastikminister Ragnar Edenman bestämde sig för att tillsätta en intern utredning. Utgångspunkten var att instituten skulle vara fortsatt fristående. I direktiven hänvisas till att utbildningen hittills hade varit av försökskaraktär och föremål för debatt och diskussion.²⁸ Det blev uppenbart att det var den unga utbildningen som fick ecklesiastikministerns förtroende när Lars Furhoff som var tillförordnad rektor för Journalistinstitutet i Stockholm utsågs som utredare. Hans utredningsuppdrag framstår som en fortsättning och vidareutveckling av den promemoria som tidigare hade utarbetats. Efter tre månaders arbete var han klar i augusti 1966. Liksom i den tidigare utredningen ville han inrätta en tvåårig utbildning, varav första året var att räkna som grundutbildning. Därefter följde en praktiktermin och sedan en sista termin där det skulle ges möjlighet till viss specialisering i antingen press, etermedier eller information. Han ville också döpa om utbildningarna till Journalisthögskolor – men behålla den fristående ställningen.²⁹

Han beskriver verksamheten vid de två instituten, sju årskurser hade utexaminerats, av totalt 1963 sökanden hade 501 elever antagits. Akademikerlinjen hade däremot haft betydande problem med rekryteringen och totalt hade endast 24 elever utexaminerats vid de två instituten. Det hade därför varit svårt att anordna speciell undervisning för dem. I de fall de befriats från något ämne de redan läst hade de deltagit i speciella seminarier för akademiker där de hade fått ägna sig åt pressforskning.³⁰

Furhoff går igenom reaktionerna på den första promemorian och argumenterar mot dem som hade föreslagit universitetsanknytning och som hade haft synpunkter på de speciella teoretiska kurser som gavs vid instituten. Universitetskanslersämbetet hade exempelvis starkt förordat en integration och menade att de teoretiska kurserna som gavs vid instituten hade ”en i det närmaste direkt motsvarighet i kursmoment som ingår i vissa akademiska ämnen” och därför skulle stora samordningsvinster kunna göras. Det skulle göra det lättare för studenter att kombinera olika former av kurser, främja sambruk av lärare och ”främja en enhetlig syn på hela utbildningsgången och förmodligen förbättra rekryteringen till akademikerlinjen.”³¹ Furhoff menar tvärtom att de teoretiska kurserna vid Journalistinstitutet inte hade någon motsvarighet i universitetsutbildningen. Han skriver:

Erfarenheten har emellertid visat att endast begränsade delar av dessa universitetsämnen rationellt kan motiveras som beståndsdelar i en journalistisk yrkesutbildning. Det har också visat sig att en koncentration till journalistiskt matnyttiga element märkbart ökat elevernas studiemotivation.³²

²⁸ I direktiven hänvisas även till särskilda skrifter och skrivelser 1962 från Stockholms universitets studentkår, Folkpartiets ungdomsförbund samt Sveriges liberala studentförbund.”Betänkande angående journalistutbildning, E 1966:7, s. 1

²⁹ Betänkande angående Journalistutbildning, E 1966:7, s.27, s. 32, s. 58 -75

³⁰ Betänkande angående Journalistutbildning, E 1966:7, s.5ff, s.9f, s. 16

³¹ E 1966:7, s. 25

³² E 1966:7, s. 12

När det till exempel gällde ämnet statskunskap som tidigare alltid ansetts så viktigt för journalister så hade ”stora partier fått utgå, då det inte ansetts meningsfullt att bedriva rent allmänbildande undervisning vid en yrkesutbildningsanstalt.”³³ Furhoff beskriver hur ämnet har förändrats jämfört med de tidigare ämnesbeskrivningarna och ofta integrerats i den praktiska undervisningen. Vissa moment av statskunskapen gavs större utrymme, som nutidshistoria med orientering om utvecklingen efter andra världskrigets slut, statlig förvaltning, kommunalrätt och orientering om olika organisationer, speciellt fackliga. Studenterna hade även fått en orientering om demokratins begrepp, yttrandefrihetens historiska motiveringar och den marxistiska världsbilden. Detta för att ge studenterna en ”ideologisk beredskap”.³⁴

Även andra ämnen hade gjorts om: Kursen i sociologi och psykologi hade kommit att fokusera på arbetsledningens psykologi samt på forskning om massmedier och dess effekter. Ämnet nationalekonomi hade integrerats med den praktiska undervisningen. Som exempel ges att eleverna inom ämnet nationalekonomi hade fått ha ett seminarium om bostadsbristen och blivit satta att lösa journalistiska arbetsuppgifter kring detta tema.³⁵ Det är tydligt att flera universitetsämnen har gjorts om i grunden med mycket lite respekt för de ursprungliga ämnenas identiteter. Torsten Thurén som arbetade vid institutet i Stockholm vid denna tid minns stämningen så att lärarna var unga och entusiastiska och försökte integrera praktiska och teoretiska ämnen och att detta var något som Lars Furhoff i högsta grad drev på. De var besjälade av ”learning by doing”. Tidigare hade undervisningen varit mycket av ett smörgåsbord där lärarna försökt tillfredsställa olika krav på vad en journalist borde läsa. Lars Furhoffs linje var att skapa något eget, en egen utbildningskanon.³⁶ Även Bengt Nerman som arbetade på JIS har beskrivit hur han som teoretisk lärare fick tänka om och istället undervisa utifrån den aktive journalistens synpunkt, något han inledningsvis ansåg var ett spännande experiment.³⁷

Furhoff förordade i sin utredning en total integration mellan praktiska och teoretiska ämnen, utifrån de erfarenheter som hade vunnits vid instituten. Detta innebar att de vetenskapligt och de journalistiskt skolade lärarna måste ha en nära samverkan och de borde därför ha samma titel och lön. Och det var yrkesutbildningen som skulle styra vilka ämnesfördjupningar som behövdes. Att ge en orientering om den moderna forskningen och teknikens framväxt var i och för sig intressant, menar Furhoff, men det hörde inte hemma i en yrkesutbildning. Strävan var att rensa bort moment som inte klart kunde motiveras utifrån utbildningens målsättning. Furhoff argumenterar för sin sak:

En yrkesutbildning efter dessa linjer är enligt min bestämda mening ett oeftergivligt krav, framför allt som statsmakternas

³³ E 1966:7, s. 14

³⁴ E 1966:7, s. 14

³⁵ E 1966:7, s. 14f

³⁶ Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009

³⁷ Bengt Nerman, ”Med nattmössan djupt över huvudet”, DN 25/5-76

främsta intresse på området bör vara att höja utbildningsstandarden inom denna yrkeskår, vars verksamhet direkt berör grundvalarna för det demokratiska samhällets funktion.³⁸

Vad förlängningen av utbildningen ska ägnas åt diskuteras ingående. En belysande detalj rörande den fjärde terminen är hur det ursprungliga förslaget om att inrätta tvärvetenskapliga seminarier behandlas. Stockholms universitet ifrågasatte i sitt remissvar om inte sådana seminarier borde förläggas vid universiteten och om eleverna vid journalistinstituten verkligen hade tillräckliga kunskaper för att delta i tvärvetenskapliga seminarier. Denna markering om äganderätten till seminarieformen blir utan verkan eftersom Furhoff i sitt slutliga förslag rensar bort seminarier från kursplanen eftersom de inte får plats.³⁹

Akademikerlinjen blir föremål för många diskussioner i betänkandet. Furhoff anser att akademikerlinjen inte passar in i den form av utbildning som hade utformats och att den egentligen inte behövdes. Men trots att elevtillströmningen varit mycket låg föreslog han att akademikerlinjen tills vidare behölls i avvaktan på att fasta studiegångar infördes vid universiteten.⁴⁰

Andra halvlek

När Furhoffs utredning åkte ut på en andra remissrunda är det lätt att betrakta detta som andra halvlek i en pågående polemik om utbildningen och tonen blev skarpare.

Företrädare för det akademiska fältet menade att ”högskola” var en vilseledande beteckning eftersom det ”knappast kommer att bedrivas någon högre utbildning eller forskning”.⁴¹ En integrering med universiteten skulle skapa en studiemiljö där de blivande journalisterna kunde få en vidare samhällssyn än vad ett fristående institut kunde ge. Furhoffs förslag ansågs ha ”isolationistiska tendenser” som var olyckliga.⁴² Det pågick redan ett utredningsarbete inom UKAS om att starta praktiska yrkesutbildningar inom ramen för en akademisk examen där journalistutbildningen kunde ingå, påpekade Universitetskanslersämbetet. Många yrkesgrupper skulle ha behov av en ”informationsteknisk orientering” och en termins utbildning i journalistik skulle vara ett bra komplement för flera akademikergrupper.⁴³

³⁸ E 1966:7, s. 48

³⁹ E 1966:7, s. 63, s. 71

⁴⁰ E 1966:7, s. 27-31

⁴¹ Remissvar från Uppsala universitet, Ecklesiastikdepartementet, RA, konseljakt 3 /3 1967

⁴² Remissvar samhällsvetenskapliga fakulteten Göteborgs universitet, Remissvar från Umeå universitet, Ecklesiastikdepartementet, RA, konseljakt 3 /3 1967

⁴³ När Furhoffs utredning gick på remiss fanns en tydlig polarisering då som tidigare. Samtliga pressorganisationer, elevkåren vid instituten samt statskontoret, skolöverstyrelsen, statens institut för konsumentfrågor förespråkade att utbildningen skulle vara fristående. På andra sidan stod universitetsmyndigheterna fackförbundet SACO samt Sveriges förenade studentkårer, SFS. Prop. 1967:43, s. 21ff

Pressdebatten – spricka i pressens fält

Diskussionen fortsatte i pressen. Kritikerna menade att en utbildning skapade likriktade journalister.⁴⁴ *Dagens Nyheter* blev ett språkrör för dem som ansåg att journalisthögskolorna skulle läggas under universiteten. Svenska journalistförbundets organ *Journalisten*, som i stort sett var nöjd med Furhoffs utredning, gick i polemik med *Dagens Nyheter* och menade att en specialiserad yrkesutbildning var en bit på rätt väg och att det skulle dröja mycket länge innan alla journalister som anställdes hade en fil kand.⁴⁵ *Journalisten* beklagade att vissa tidningar trätt fram som förespråkare för en anslutning till universiteten: ”Kvällsposten sträcker sig så långt att man påstår att hr Edenmans förslag skall tolkas så att han vill att ’journalistutbildningen i så stor utsträckning som möjligt isoleras från samhället’ och att han eftersträvar ’enhetsjournalister med identiskt strömlinjeformad utbildning’”.⁴⁶

Dagens Nyheter menade på ledarplats att det inte hade gått upp för tidningarna vilka möjligheter till förbättrad rekrytering som den pågående utbildningsexpansionen innebar och tidningen var rädd för att den nya journalisthögskolan skulle leda till att tidningsvärlden gick miste om många yngre akademiker.⁴⁷ *Dagens Nyheter* drev generellt frågan om att eftergymnasiala utbildningar skulle integreras med universiteten. Utvecklingen gjorde att flera högre utbildningar borde integreras och konstlade gränser måste bort, menade tidningen i oktober 1966. Furhoff fick gliringen att han som förut varit så radikal nu resonerade inkräkt och konservativt. En anpassad teoretisk utbildning för journalister ansåg tidningen var alltför ytlig.⁴⁸ *Dagens Nyheter* fortsatte att var mycket kritisk till den form av utbildning de blivande journalisterna skulle få: ”Att stoppa in blivande journalister, av alla människor, i fackhögskolor där de inte lär känna andra människor än blivande kollegor och matas med specielle journalistkunskaper i statskunskap, nationalekonomi, språkvård etc, är så bakvänt som något kan bli.”⁴⁹

Beslutet – fördel Furhoff

I juni 1967 beslutade riksdagen att inrätta två fristående statliga journalisthögskolor. Furhoffs förslag accepterades i stort sett med det blev inte någon speciell fördjupningslinje för etermedier.

Akademikerlinjen fick vara kvar till dess att fasta studiegångar kommit till stånd vid universiteten. I riksdagen hade det akademiska fältet sina företrädare. Det hade kommit motioner från folkpartiet om

⁴⁴”Att utbilda journalister”, *Gaudeamus* 28/10-66, ”Journalistspär”, *DN* 29/12-66, ”Journalisthögskolor”, *DN* 14/3-67, ”Edenmans proposition”, *Journalisten* 1967:4

⁴⁵”Journalistutbildning”, *Journalisten* 1966:11

⁴⁶”Edenmans proposition”, *Journalisten* 1967:4, Replik i ledarsticket ”Journalisten”, *DN* 15/11-66

⁴⁷”Enhetsutbildning av journalister”, Inlägget var en replik på Jan-Otto Modig, ”Journalisthögskolorna”, *DN* 22/3-67

⁴⁸”Journalistutbildningen” *DN* 23/10-66,

⁴⁹”Journalisthögskolor”, *DN* 14/3-67

att införa korta kurser i journalistik för akademiker. Dessa motioner avlogs dock. Ragnar Edenman menade att akademikernas journalistutbildning kunde lösas när fasta studiegångar infördes på universiteten.⁵⁰ Svenska Journalistförbundet var mycket nöjd och konstaterade att de flesta av förbundets krav hade tillgodosetts, utom att de praktiska och teoretiska lärarna borde ha lika lön.⁵¹

Att ecklesiastikminister Ragnar Edenman så tydligt gick på Furhoffs linje menade *Dagens Nyheter* berodde på den nära kontakt som uppkommit mellan ”undervisningens målsmän och de beslutande instanserna i Kanslihuset”. Studenttidningen *Gaudeamus* insinuerade att Furhoff säkerligen hade fått de direktiv han själv önskade.⁵² Edenmans proposition innehöll grunddragen från Furhoffs utredning som i sin tur innehöll grunddragen från den promemoria samarbetsnämnden för de två instituten hade författat. I så måtto var kommentarerna om de goda kontakterna mellan journalistinstituten och ecklesiastikdepartementet befogade. Den unga utbildningen hade hävdats sig som ett självständigt fält mellan akademien och pressen – detta med stöd av ecklesiastikminister Ragnar Edenman som delade Furhoffs syn på utbildningens mål och att teori och praktik skulle integreras.

Journalistutbildningen var inte ensam vid denna tid i sitt dilemma om tillhörighet. Socionomutbildningen hade en i det närmaste parallell process. De fristående instituten var på många sätt brickor i den stora omvandlingen av universiteten. Ragnar Edenman behandlade socialinstituten och journalistinstituten gemensamt i sin proposition. I väntan på en ny struktur för högre utbildningar tycker han det bästa var att avvakta med en integration.

Viktigt i detta sammanhang är den socialdemokratiska regeringens politiska ambition att reformera universitetens utbildningar, något som uppfattades som ett hot mot det akademiska fältets autonomi. Universiteten befann sig i ett omvandlingsarbete och införandet av fasta studiegångar utreddes av Universitetskanslersämbetet i vad som kom att kallas UKAS.⁵³ Syftet var att göra om den av hävd fria studieordningen vid filosofisk fakultet till utbildningslinjer bestående av fasta kursmoment, detta för att öka effektiviteten men också för att undvika att införa spärrade utbildningar. Arbetet slutfördes 1968 då ett förslag på 34 fasta studielinjer presenterades, som kom att leda till starka protester från studenterna och universitetsföreträdare.⁵⁴

Avslutning

⁵⁰ Prop. 1967:43, s. 27

⁵¹ ”Journalistutbildning”, *Journalisten* 1967:6

⁵² ”Enhetsutbildning av journalister” *DN* 22/3-67, ”Att utbilda journalister”, *Gaudeamus* 28/10-66

⁵³ Universitetskanslersämbetet utredning om fasta studiegångar vid filosofisk fakultet m.m

⁵⁴ Fasta studiegångar blev föremål för mycket debatt genom åren. Syftet var att effektivisera och förkorta studierna och styra in studenterna i utbildningslinjer där ämnena lästes i viss ordning. Antalet ämneskombinationer skulle också vara begränsade. Studenterna uppfattade UKAS som ett försök från statens sida att kontrollera den högre utbildningen. Sven-Olof Josefsson, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund* (Göteborg 1996) s. 70ff

Den statliga journalistutbildning som såg dagens ljus 1962 var resultatet av tidigare utredningsarbeten där det hade skett en dragkamp om hur en journalist borde utbildas.

Den akademiska världen hade länge förordat en akademisk utbildning av journalister och närt en förhoppning om att producera en elit av opinionsledande publicister som verkade efter akademiska intressen och bildningsideal. Pressens organisationer hade å sin sida förordat praktiska erfarenheter och rätt läggning som något som var viktigare än akademiska examina. Här fanns en latent kamp om vad kunskap och utbildning bör vara, vad som är den riktiga legitima kunskapen för de journalister som skulle hantera det offentliga ordet. När journalistinstitutet startade flyttade båda utbildningsidealerna in hos journalistinstitutet och konflikten hamnade mellan dess väggar, formulerat som en motsättning mellan teori och praktik. Under journalistinstitutets första formerande år trädde den unga utbildningen fram som en egen aktör med egna idéer om hur journalister bör utbildas. Utbildningen blev ett eget fält som omvandlade traditionella teoretiska ämnen och formade sin utbildningskanon. Lars Furhoff fick i sin roll som t. f. rektor och statlig utredare en stark position att artikulera hur utbildningen borde utformas som också fick ecklesiastikministerns stöd. Att utbildningen framträder som något självständigt innebar att pressen och den akademiska världen behövde förhålla sig till detta nya fält. Det uppkom en spricka inom pressen när det gällde inställningen till utbildningen, vissa ansåg att den var bra, medan andra varnade för en produktion av strömlinjeformade journalister. Vissa storstadstidningar förespråkade att utbildningen integrerades med universitetet och anslöt sig därmed till det akademiska fältet.

Inom den akademiska världen sågs journalistinstitutet som en provokation mot universitetens bildningsideal där högre utbildning skulle vara kopplad till vetenskap och forskning inom olika akademiska discipliner. På journalistinstitutet hade man inte bara frikopplat undervisning i teoretiska ämnen från forskningen utan även gjort om ämnena i grunden. Det akademiska fältets traditionella strategi för att upprätthålla sin legitimitet är att bevaka gränsen till annan kunskap och skilja på teori och praktik, vetenskap och icke-vetenskap. Dessa distinktioner görs genom att upphöja akademiska dygder, seder, språk användning, teorier och metoder av vetenskaplig distans samt att använda olika utestängningsmekanismer.⁵⁵ En sådan retorik, som kom till synes i de olika remissvaren, hade ingen verkan på Lars Furhoff och den unga utbildningen eftersom de avfärdade denna typ av utbildningskapital som irrelevant. Journalistutbildningen gick mer i takt med pressens traditionella värderingar om att journalister skulle lära sig av ”verkligheten” och inte av ”kartan”. Processen kan tolkas som ett led i journalistyrkets professionalisering, med Furhoff som primus motor. Inom pressens fält fanns dock ett gryende missnöje med utbildningen som kom att accentueras efter 1968.

⁵⁵ Under 1960-talet var universitetets samhällsroll och uppdrag under debatt. I vissa tider har grundvalarna, kunskapshegemonin, ifrågasatts av omvärlden vilket har lett till identitetskriser som hotat universitetet som idé. Se Sköldberg/Salzer-Mörling, *Över tidens gränser. Visioner och fragment i det akademiska livet* (Stockholm 2002) s. 125ff. I tidigare kapitel redogörs för de olika fältens strategier för att vinna legitimitet och deras metoder för maktutövning.

Källor och litteratur

Riksarkivet: Samarbetsnämnden för journalistinstitutens arkiv

Konseljakt, 3/3 1967, Ecklesiastikdepartementet

KB *Jiganten och Anfängen* 1963-67, övningstidningar för JIG och JIS

Samtidshistoriska institutet: Benkt Konnanders underliggande handlingar till skriften *Rapport från Edenmans departement*.

Litteratur: Bourdieu, Pierre, *Homo Academicus* (1984)

Furhoff, Lars, *Kommunal skendemokrati* (Lund 1961)

Furhoff, Lars, *Pressens förräderi* (Stockholm 1963)

Josefsson, Sven-Olof, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund* (Göteborg 1996)

”Journalistutbildning”, *Publicistklubben årsbok 1966* (Stockholm 1966)

Konnander, Benkt (ledare av projektgrupp), *Departementet i skuggan av U 68*.

Rapport om universitetspolitiken i utbildningsdepartementet 1967-1976 (Stockholm 2004)

Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu* (Lund 2004)

Sköldbberg, Kaj, Salzer-Mörling, Miriam, *Över tidens gränser. Visioner och fragment i det akademiska livet* (Stockholm 2002)

Östberg, Kjell, *1968 när allting var i rörelse* (Stockholm 2002)

Artiklar: Dahlqvist, Börje, ”Vägar till pressen”, *DN* 26/10 -65

Håstad, Disa ”Vad skall ersätta Journalistinstitutet”, *SvD* 3/10- 65

Modig, Jan-Otto, *Journalisthögskolorna*, *DN* 22/3-67

”Ledande journalister pläderar för sämre utbildningsmöjligheter”, *Journalisten* 1965:11

”Journalistutbildningen” *DN* 23/10-66

”Journalisten”, *DN* 15/11-66

”Journalistspär”, *DN* 29/12-66

”Journalistutbildning”, *Journalisten* 1966:11

”Att utbilda journalister”, *Gaudeamus* 28/10-66

”Journalisthögskolor”, *DN* 14/3-67

”Enhetsutbildning av journalister”, *DN* 22/3-67

”Edenmans proposition”, *Journalisten* 1967:4

Utredningar,mm: Massmedieutbildning vid journalisthögskolor. PM med förslag till utvidgad och differentierad utbildning på grundval av verksamheten vid de nuvarande journalistinstituten, 1965
Betänkande angående Journalistutbildning, E 1966:7
Proposition 1967:43

Intervjuer: Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6-08
Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009